

כטומאה חמורה כלפי פרט זה, שהרי אינו קיים בשאר טומאות – הלכך טבילתו מועילה לו לקריו. ואילו רבי יהודה סובר שאיסור זה בתורה ותפילה אינו חומר בטומאה עצמה אלא שאסרוהו לבעל קרי בתורה עד שיטהר, נמצא שבעיקר דיני הטומאה אין שום חומר נוסף בטומאה זו על טומאה אחרת, הלכך אין משמעות לטבילה זו שהרי יישאר טמא (עפ"י שיערי ישר ב, כא).

ואולם יש סוברים שלדעת חכמים, הטמא בשתי טומאות טובל בשביל אחת מהן להיטהר ממנה, אעפ"י שנשאר טמא בטומאה האחרת (כ"מ מדברי הר"ח המובאים בראבי"ה (ח"א פא) שלמ"ד 'טבילה בזמנה מצוה' מקיים בטבילה זו מצות 'ורחץ במים' הגם שנשאר טמא בטומאה חמורה. וכן נקט בשו"ת אבני נזר יו"ד רסד, שאעפ"י שאין שום חומר בטומאה שהגיע זמנה לטבול על פני הטומאה האחרת, הרי זה טובל ונטהר מאותה טומאה שהגיע זמנה. אך מפשט דברי הרמב"ם (תפלה ד, ה) נראה שאין טבילה זו מועילה לטהר כלל, ואף לחכמים, שכתב 'וב שראה קרי... צריכין טבילה לק"ש וכן לתפלה מפני הקרי אעפ"י שהם טמאין. וכן הדין נותן, שאין טבילה זו מפני טהרה אלא מפני הגזירה שלא יהיו מצויין אצל נשותיהן תמיד'.

דף כב

'בעל קרי שאין לו מים לטבול, קורא קריאת שמע ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, ואוכל פתו ומברך לאחריה ואינו מברך לפניו, אבל מהרהר בלבו ואינו מוציא בשפתיו דברי רבי מאיר'. לפי פרוש רש"י (במשנתנו. עפ"י משמעות הגמרא לעיל – ע' תר"י שם) שלדעת תנא קמא מהרהר קריאת שמע ואינו מברך כלל, אף לא בהרהור, יש לפרש כמו כן את דברי ר' מאיר בברייתא [כי דחוק לומר ששלש מחלוקות בדבר. ועוד, הרי סתם משנה ר' מאיר היא]. ומה שאמר 'אבל מהרהר בלבו' – לא קאי על הברכות אלא על תחילת דבריו, 'קורא קריאת שמע' שאמרנו – בהרהור הלב ולא בפה (וכן כתב הרש"ש. והביא דוגמא לסגנון זה). וכן יש לדייק מלשון הברייתא 'ואינו מוציא בשפתיו' שלכאורה מיותר כי כבר אמר 'ואינו מברך' – אלא משמע דקאי ארישא.

ואולם בירושלמי מפרש מחלוקת תנא קמא ור' יהודה במשנה לענין הברכות, האם אומרן בפה או בהרהור, אבל קריאת שמע וברכת המזון הכל מודים שאומר בפה, ולפי זה מתפרשת הברייתא כפשטותה (עפ"י חדושי בית מאיר).

'עשאן רבי יהודה כהלכות דרך ארץ' – כשם שמותר לו לשנות הלכות דרך ארץ (לרבי יהודה), כי אין בהן איסור והתר, הוא הדין והוא הטעם שמותר לו לברך (עפ"י פסקי הרי"ד) וגם הם דברים קלים שאינו צריך להאריך בהם (מאירי).

– כי באמת עיקר ה'דרך ארץ' היינו ההכרה בכל עניני הארץ שהכל מהש"י, וברכת המזון היינו ההכרה שהש"י מכין מזון לכל חי (עפ"י צדקת הצדיק קצא. עע"ש ובסי' קכא. ועוד הורחב באור המושג 'דרך ארץ' בשאר ספרי הכהן. וע"ע עלי שור ח"ב עמ' שמא).

ולא רק ברכות המזון עשאן ר' יהודה כהלכות דרך ארץ, אלא הוא הדין לשאר ברכות הנהנין וברכות המצוות שמדרבנן [ולהסבר הנזכר, נחשב 'דרך ארץ' על שם שמכיר ומזכיר שם שמים על כל דבר ודבר, כמו מאורות, תורה וגאולה] – כמבואר בלשון המשנה 'מברך לפניו ולאחריהם' משמע דקאי בין על המזון בין על ברכות ק"ש שהוזכרו מקודם, וכן כתב הריטב"א ותר"י ועוד. ומה שכתב רש"י 'ברכת המזון' – לאו דוקא. והרש"ש הגיה ברש"י 'ברכות'.

[ויש לפרש בפשיטות, דרך ארץ שקדמה לתורה הנתונה באש מסיני – אין צריכים לה אימה ויראה ורתת וזיע כסיני, וכן ברכות המזון שלפניה, סברה אנושית היא להכיר טובה, גם בלא ציווי וחובה. ובדומה לזה שאר ברכות המצוות, נהגו בהן מאז ומתמיד, שעל כן דרשו בספרי על 'ולא שכחתי' – מלברכך (עפ"י רע"כ. וע"ע להלן מ).

'מציע את המשנה ואינו מציע את הגמרא' – אולי הטעם משום ריבוי המקראות המצויות בגמרא, שלא כבמשנה. והוא כטעם גירסת רש"י (וכ"ה בפסקי הרי"ד) 'מדרש' במקום גמרא – לפי שיש בו פסוקים רבים. גם יתכן משום שצריך יותר אימה ויראה בלימוד שהאדם משתתף בו ביותר, שמחדש ונותן טעמים מעצמו.

ז'בלבד שלא יאמר אזכרות שבו. משמע, הא שאר כל אדם, מבטא האזכרות בשעת לימודו. וריעב"ץ (בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א פא) הביא בשם אביו, החכם-צבי, שהיה גוער במלמד שלא היה מזכיר את השם בלמדו הפסוקים.

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב נו) העלה להלכה שגדולים הלומדים פסוקים שלמים – חייבים לומר האזכרות ככתבן [לפי שאין לקרוא פסוק שלא ככתבו, שהרי זה כמפסק פסוק שלא פסקו משה]. ואף אזכרות שבתוך פסוקים שאינם שלמים המובאים בגמרא – רשאים להזכירן, כפי שכתב החיי-אדם (ה,ב. וע"ע בהקדמת מנחת יצחק ח"ה), אך לא ברכות המוזכרות בגמרא – כדברי המגן-אברהם, וכפי שפסק המשנה-ברורה (רטו).

ואולם מלמדי תינוקות נהגו מנהג טוב שלא לבטא האזכרות בלימוד המקרא, מחשש שמא התינוק יפסיק לפעמים לאחר אמירת השם, במקום שאין שום משמעות וקשר עם הנאמר קודם, ואז יצא שם שמים לבטלה. אך מן הדין הדבר מותר. ואין בכלל זה כשמלמדים לקטנים ברכות, שאז צריך ללמדן להזכיר השמות. והוא הדין כשמלמד ברכות לגדול. עד כאן מסקנות הגרמ"פ ז"ל.

א. מה שכתב שגם כשמלמד גדולים לברך, מלמדו עם האזכרות – במשנה ברורה (קסו סקצ"ג) משמע לכאורה שאסור, ואפילו הם מבני ביתו (וכן כתב במפורש ב'גדיל תורה' סא). וצ"ע שהגרמ"פ לא הזכיר זאת. ושמה המשנ"ב אינו מדבר במלמד ברכות למי שאינו יודע אלא מדבר בגדול היודע לברך.

ב. בספר ערוך השלחן (רטו, ב) כתב: הדורשים ברבים ומזכירים פסוק שיש בו אזכרות – לא יפרשו שם ה' אלא יאמרו 'השם'. 'אף שיש מתירין, נכון להתרחק מזה. וכן אנחנו נוהגים' [ויש לדייק בלשונו שבשם אלקות אין לחוש, ורק בגדול כשאומר ברכות תוך כדי לימודו כתב לומר 'אלקיננו'].

ובשו"ת יהודה דעת (ח"ג יג) פסק שהמזכיר פסוק או חצי פסוק תוך כדי לימודו, או בדרשה שדורש לרבים – יבטא האזכרות. ואילו ברכות המובאים בש"ס לא יבטא האזכרות, ויאמר 'השם אלקינו'.

ונראה שגם הערוך-השלחן לא החמיר אלא לדורשים ברבים, שמא לא יזכירו הפסוק כהוגן או יילבטו ויגמגמו באמצע הפסוק ונמצא שם שמים מוזכר לבטלה, אבל בקורא פסוקים מתוך הגמרא גם הוא מודה, וכדברי כל הפוסקים.

ויש לעיין באזכרות המובאות בגמרא שאינן פסוק במקרא ואף לא ברכה, כגון 'אנא ה' או 'אנו לי-ה' (בסוכה נג). וע"ע שו"ת רב פעלים ח"ב לו.

'שהיה מגמגם'. וכן להלן (בע"ב) 'היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי – אינו מפסיק ועולה אלא מגמגם וקורא'. נראה ענינו שקורא ב'חצי פה', בהבלעת מלים ללא רהיטות ודיוק, ואין זו קריאה גמורה. ועוד, שקורא במרוצה

כאדם מבוהל (כלשון הריטב"א), וקריאה זו נחשבת קצת כלימוד מתוך אימה ורתת. [עוד אפשר לפרש, אותו תלמיד היה 'מגמגם' – כלומר מהסס אם לקרוא אם לאו. ואולם להלן בע"ב אי אפשר לפרש כן, ולכן שם דקדק רש"י לפרש 'מגמגם' – במרוצה, אבל כאן לא פרש כלום, כי פירושו כמשמעו הפשוט, קורא ואינו קורא].

'כי אתא זעירי אמר: בטלוח לטבילותא'. אף על פי שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו אלא אם כן גדול ממנו, כיון שלא פשטה זאת התקנה בישראל מעיקרא לכך יכולים לבטלה. ויש אומרים לפי שראו שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה [ויש מצרפים את שני הטעמים] (עפ"י ראשונים כאן; רמב"ם תפלה ד,ה; כס"מ ק"ש סופ"ג. וראה בפירוט שיטות הראשונים בענין ביטול גזרה על ידי ב"ד אחר – במובא בע"ז לו). ויש מפרשים שלדעת ר' יהודה בן בתירא, עזרא לא תיקן טבילה לבע"ק (רי"ד ועוד). ויש אומרים שהיה ידוע להם שעזרא מלכתחילה כך תיקן, שאם יראה ב"ד שלאחריו לבטלה, יוכל לבטל (הדושי הרא"ה). יש ליישב בכך את לשון הברייתא (בב"ק פב) שמנתה תקנה זו אחרונה בעשר התקנות שתיקן עזרא, ובפני עצמה: 'שקורין במנחה בשבת, וקורין... ודגין... ומכבסים... ותיקן טבילה לבעלי קריין' – ולא עריב ותני, לפי שזו תקנה היוצאת מן הכלל שהיתה תלויה ועומדת ולבסוף בטלה.

– אף על פי שאמרו 'בטלוח לטבילותא', הוא הדין בטלוח לנתינת תשעה קבין מים, שכן משמע ממנה שאמר רבי יהודה בן בתירא לאותו תלמיד שהיה מגמגם, פתח פיך ויאירו דבריך – הרי שאף נתינה אין צריך. וכן משמע מתוך דברי הירושלמי (עפ"י רשב"א וריטב"א ועוד).

הנה לקט מועט מדברי חכמים אחרונים אודות תקנה זו:
– אף שבטלוח תקנת עזרא – לא ביטלו אלא את החיוב, אבל טהרת הגוף מועילה ביהודר לתפילה, שעל ידה התפילה מקובלת יותר. וידוע ומקובל אצלנו שטבילה פעם אחת לא תויק לבריאות (יגדיל תורה ל. ועע"ש לא).

– אף על פי שבטלוח התקנה מצד ההלכה, אך צד הקדושה לא בטל. ובזמנינו שהמקוואות מצויים אין טעם להקל בה. ובדוק ומנוסה כי טבילה זו מחזקת הזכרון [אם הוגים בתורה] ותלמודו מתקיים בידו (שבט הלוי ח"ה טו. ועע"ש בח"ו כה).

– 'ופשוט לע"ד שאף אלו שאין נוהרין בטבילת תקנת עזרא, מחוייבין לעזור לבנין מקוה עבור טבילת האנשים, משום דודאי יש להחשיב גם מקוה דאנשים מצרכי העיר, מאחר שהוא דבר הראוי ליהודר בזה אף שאינו חובה, שאין לך צורך גדול מזה שכל מי שירצה לקיים כל מילי מעלייתא ומילי דחסידותא שיוכל לקיים' (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ב סוס"י צ).

– אף כי מעלה ושבח יש להקפיד על טבילה זו, ובפרט לענין תפלה – אם על ידי טבילתו ייבטל מתפילה בצבור, אפשר שאין להחמיר ולטבול, כי כיון שכבר בטלוח, אין להחמיר בדבר המביא לידי קולא (עפ"י משנה ברורה פח סק"ב). ויש לשמוע קצת, כשם שאמרו 'בטלוח לנטילותא דרב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא' [שענינה כטבילה, כמו שאמרו לעיל טו. הנוטל ידיו כאילו טבל], כמו כן גם המקפיד על טבילת עזרא, אין לו להדר אמיא בעידן צלותא כשאינם מזומנים לו (מרע"כ).

ע"ע: סידור ריעב"ץ הנהגת הבוקר; הגהות מהרש"ם ב"ק פב. וראה עוד חילוקי מנהגי הקהלות בתקופות השונות, בספר 'מנהגי ישראל' ח"ג עמ' קב ואילך.

'אמר רב נחמן בר יצחק: נהוג עלמא כהני תלת סבי...' -

מצינו לפעמים, גם בדבר שכמה משניות וסוגיות מורות להחמיר, ובודאי נהגו כן דורות רבים, מכל מקום כשסמכו על יחיד להקל - לא מיחו חכמים בדבר, וכמו שכתב הרא"ש (בהלכות קטנות, כלאים ד) על מה שנהגו העם כר' יאשיה בענין כלאים. וכן לענין ראשית הגז (ושאר מתנות, כפרש"י וכמה ראשונים בחולין) שנהגו כר' אילעאי, מצינו (בחולין קלב) שכל האמוראים נהגו ליתן מתנות לכהן. וכן לענין טבילת בעלי קריין - כל התנאים ואמוראים סברו דלא כרבי יהודה בן בתירא, אלא שבדורות האחרונים, בסוף ימיו של רב נחמן בר יצחק, חזרו לנהוג קולא באלו השלשה.

וצריך לומר שזה שלא מיחו חכמים בדבר, היינו משום שהיתה זו שעת הדחק וצורך צבור, וכיון שיש לצבור על מה לסמוך לא ראו למחות (עפ"י מבוא לשבת הארץ, ז).

עוד על הסתמכות לפסק הלכה כדעה יחידאית במקום הדחק - ע' בגמרא לעיל ט. ובמובא ביוסף דעת נדה ו.

- הקשר בין הדברים הוא שנהגו לעקור נושאים שלמים בתורה מחיי המעשה, על פי אלו שלשת התנאים שאינם רגילים כל כך במשנה. (ר' אילעאי נזכר בה רק פעם אחת, בעירובין. ור' יאשיה לא הוזכר כלל במשנה). וישיבת רבי יהודה בן בתירא בנציבין, כידוע. ור' יאשיה גם כן דן שם לפניו (ירושלמי סנהדרין ת, א ועוד), ועיקר מושבו בהוצל שגם היא בבבל (עיין סנהדרין יט. וגטין סא.) - רחוקה ממרכז החכמים (בימי התנאים). ואף הוא תלמיד ר' ישמעאל כנודע, ואילו המשנה כולה אליבא דרבי עקיבא. ומכל מקום העולם סמכו עליהם להקל בשלשה דברים מרכזיים כל כך.

[וקראם 'סבי', שכך נקרא לפעמים ר' אילעאי (ע' חגיגה טז.) להבדילו מר' אילעאי האמורא. וכן ר' יאשיה קרוי ר' יאשיה רבה, או ר' יאשיה הגדול (סנהדרין יט. ועוד). ור' יהודה בן בתירא מצאנוהו גם בימי הבית בפסחים (ג:), והוא מסתמא סבו של ריב"ב שנולד ע"י מעשה בימי ר"א ור"י בירושלמי סנהדרין ז, יג] (מהרע"כ שליט"א).

'בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור' - שכך שיערו, שכל הגוף עולה בתשעה קבין דרך נתינה (עפ"י מאירי).

בשו"ת שבט הלוי (ח"א כד) כתב שדעתו להקל לענין נתינת תשעה קבין בשפופרת מחוררת, כמצוי בזמננו במקלחות, כל שהמים זורמים בשפע ולא טפין טפין, שאין צורך ב'כלי' ולא בנתינת מים מכה גברא (וכן כתב בספר ילקוט יוסף. ועוד דנו בזה פוסקי הדור האחרון; בשו"ת מנחת יצחק, משנה הלכות, באר משה). ובמידות של זמננו, שיעור תשעה קבין [לפי חשבון כביצה = 57.6 סמ"ק] - כ-12 ליטר ומחצה (הגהות איש מצליח פח, א). ולפי דעת החזו"א בשיעורים, נפח תשעה קבין הוא למעלה מ-21 ליטר ושליש.

(ע"ב) 'אמר להו רב הונא: הבו לי לדידי לברוך דליכא עילואי לא האי ולא האי' - שלא ראיתי קרי (רש"י). יתכן שרצה לומר שרווק היה ולא ראה קרי מימיו [ואף שקורוהו 'רב', היינו שעתה הוא רב, אבל היה זה בצעירותו]. או רצה לומר בלילה זה, ועדיף הוא מהם שאינו טבול יום (וכ"כ הצ"ח). עיין שבת (פ:): ניתנה (או ראוייה לינתן) תורה לטבול יום' ומשמע משם לכאורה ששייך שם טבול-יום גם בטבילת עזרא (מהרע"כ שיח').

‘אם יכול לעלות ולהתכנסות ולקרות עד שלא תנץ החמה – יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו – יתכסה במים ויקרא’. הגם שהוא קורא שם ללא תפלין וביחיד – משמע שקריאת שמע ותפילה כותיקין עדיפות על ק”ש בתפלין ובבית הכנסת בעשרה, הלכך אין לו לדחות הקריאה כדי לקרוא בתפלין ולהתפלל בציבור [והלא משנתנו סוברת אף כר’ יהושע, שזמן ק”ש שלש שעות, ואעפ”כ קורא כותיקין – כמבואר בגמרא להלן כה:]. ויש דעה בין האחרונים שזה אמור דוקא למי שרגיל בדבר, להתפלל עם הנץ – ע’ במובא לעיל ה. ובסיכומים לדף יד.

יש להעיר שבתר”י כאן מבואר שהיה קורא שם ולא היה מתפלל, ולא סמך גאולה לתפילה. ולכאורה משמע שנקט שעדיף להתפלל בחוץ ולא בתוך המים, ואעפ”י שלא יסמוך גאולה לתפילה. אך נראה לפמ”ש”כ הרמב”ן במלחמות שהיו רוב החכמים נוהגים לקרוא מיד בהגיע הזמן, הגם שלא סמכו גאולה לתפילה, הרי שהקפידו יותר לקרוא לפני הנץ מסמיכת גאולה לתפילה. ומדברי תר”י כתב להוכיח בשו”ת פרי יצחק (א ד”ה אולם לענ”ד) שעדיף לקרוא ק”ש בברכותיה הגם שייאלץ להתפלל משום כך ביחיד, מאשר לקרוא ק”ש בלא ברכות ולהתפלל עם הצבור – שהרי לדעת תר”י עדיף לקרוא ק”ש בברכותיה ולא לסמוך גאולה לתפילה, והרי סמיכת גאולה לתפילה עדיפה על תפילה בצבור, אם כן כל שכן שק”ש בברכותיה עדיפה על תפילה בצבור. אלא שהעיר שבאחרונים לא משמע כן, וגם מנהג העולם אינו כן [וכן משמע בתוך דברי האגרות-משה (או”ח ח”ד ו ד”ה א”כ) שנקט כדבר ברור את מנהג העולם שבשעת הדחק קורין ק”ש ללא ברכות כדי להתפלל בצבור]. ואולם מובא בשם הרבה מפוסקי זמננו שעדיף לנהוג כפרי יצחק, אך גם הנהג אחרת יש לו על מי לסמוך (מובא ב’דברי חכמים’ או”ח, סעיף 64). ובלשון המשנ”ב (נח סק”ה) יש לדייק שמו”ת להתפלל ביחידות ולקרא שמע בברכותיה בזמנה, מאשר לקרוא שמע בזמנה ללא ברכות ואח”כ לקרוא בברכותיה ולהתפלל עם הצבור. ואין זה מוכרע.

ומדברי הרוקח (שכא) מבואר דלא כתר”י, שכתב שמי שאין לו פנאי להתפלל בזמן קריאת שמע, יקרא ק”ש בעונתה ולא יברך עתה אלא אח”כ בשעה שמתפלל, כדי לסמוך גאולה לתפילה. ולדבריו עדיין יש להסתפק אם ק”ש בברכותיה עדיפה על תפילה בציבור.

ובתשובת הרשב”א (הובאה בב”י מו) משמע שמפרש משנתנו שקורא קריאת שמע ללא ברכות. ולפי זה אין להוכיח מכאן לענין תפילה בצבור כלל. ואפשר שטעמו הוא שאין ראוי להתפלל כשהוא במים, ואם כן כדי לסמוך גאולה לתפילה עדיף לקרוא עתה ק”ש ללא ברכות.

‘היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו, מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ד’ אמות’. כאן לא אמר ‘תפלתו תועבה’ כמו שאמר בסמוך לענין המוצא צואה במקומו – כי ודאי הפרש יש בין התפלל במקום העלול להיות שם צואה, ופשע במה שלא בדק את מקומו – שלכך תפילתו תועבה, ובין צואה כנגדו שלא פשע כלום, שהרי לא ראה אותה כשהתחיל ולא הטריחוהו לבדוק במלא עיניו (רשב”א; ריטב”א). בארו אחרונים הטעם שלא הטריחוהו לבדוק כמלוא עיניו, גם במקום העלול להיות בו צואה – כי כיון שאינו רואה אין בדבר איסור תורה אלא מדרבנן (ולא יראה כך ערות דבר) וכשרואה – הרי מתרחק, לכך לא הטריחוהו חכמים שהם אמרו והם אמרו. עפ”י פרי מגדים ועוד.

ורבנו יונה נתן טעם אחר, שמדובר שהיה במקום שאין שם חשש צואה, לכך אין תפילתו תועבה. ומדוייק מדבריו שאם הוא מקום שיש להסתפק בו, אין לו להתפלל עד שיבדוק כמלא עיניו (והוזכרה דעה זו בפוסקים).

‘הואיל וחטא אע”פ שהתפלל תפלתו תועבה’. מכאן פסק הגר”מ פיינשטיין זצ”ל על כל כיוצא בזה, שאדם שהתפלל ונמצא שחטא בתפלתו זו, לא יצא ידי חובתו וצריך להתפלל שוב, כגון שהתפלל בגילוי ראש בשגגה (או”ח ח”ד מ, יד).

צידד שם שמא אפילו באונס גמור צריך להתפלל שוב, משום שהוא כיום חק העכו"ם להתפלל כן, והרי זו תועבה בעצם, משום 'בחוקותיהם לא תלכו'. ונפקא מינה למי שנפלה טליתו וגם כיפתו נפלה עמה, צריך להפסיק ולכסות את ראשו. ויש להעיר שבתר"י להלן כד: משמע שאף אם מתפלל בגילוי הראש לא יפסיק, אך אולי בימיו ובמקומו לא היה דבר זה מחקות הנכרים.

וכן דן אודות תפילה בסידורים שנעשו תוך כדי חילול שבת.

ועוד למד מכאן שכל תפילה שהיא 'תועבה', כלומר שאינה מקובלת בשמים – לא יצא בה ידי חובת תפילה וצריך לחזור ולהתפלל. והוציא מכך כמה נפקותות להלכה (ע' או"ח ח"ב יז כז; או"ח ח"ד סח; ובח"ה. ועע"ש בח"א לא).

ויש לציין שבשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח טו,ו) פסק שמי שהתפלל ואח"כ הרגיש שנפלה הכיפה מעל ראשו אין צריך לחזור ולהתפלל. ע"ש נימוקו עמו.

על לשון 'תועבה' ביחס לתפלה – ע' במובא להלן כו.

'היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו – פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל'. שיטת הרשב"א (בחי'דושי ובתשובה ח"א קלא), כיון שמהתורה אין איסור לומר דבר שבקדושה אלא כנגד העמוד השותת בלבד, הלכך לאחר שפסקו המים לא הטריחוהו חכמים, וממשיך בתפילתו הגם שהוא בתוך ד' אמות שלהם. ועוד נראה שאפילו בא להפסיק ולהתרחק – אסור.

נראה ודאי שגם לפי דעה זו, האוסרת לעקור רגליו לאחר ששתת, ולהמשיך להתפלל במקום נקי – אם בא להשתין, חובה עליו לילך למקום אחר, שהרי הוא עומד עתה לפני ה' ואסור לו לעשות צרכיו במצב זה. ורק במצב של די'עבד, התירו לו חכמים להמשיך בתפילתו וממילא אסרו עליו לעקור רגליו. תדע, שהרי אפילו בא להפית צריך להרחיק ד' אמות. גדולה מזו פסק הרמ"א (צב,ב) שאפילו אם מתאווה לצרכיו בענין שיש בדבר משום 'בל תשקצו', והוא יכול להעמיד עצמו – יותר טוב להפסיק באמצע תפילתו לילך לעשות צרכיו.

ואעפ"כ משמע שאם התחיל לשתות, אין לו לעקור רגליו ולהמשיך במקום אחר, כי עתה כבר אינו במצב של עמידה לפני ה' בתפילה.

ואולם בהגהות מיימוניות (תפלה ד, יג) סובר שכשחוזר ומתפלל צריך להרחיק. וכן מביא הבית-יוסף (או"ח סו"י צ) מהרוקח, מעשה בבית הכנסת של רש"י שתינוק הטיל מים בבית הכנסת, ויצא רש"י מביהכ"נ באמצע תפילתו. ויש מחלקים בין הנידונים להלכה; כי בנידון דין שמים שותתים על ברכיו, הלא בגדיו וגופו רטובים, הלכך חשו חכמים להפסק גדול עד שיחליף בגדיו ויקנח ברכיו, אבל אם המים רק על הקרקע – יש להרחיק מהם ד' אמות (עפ"י פרי מגדים בא"א עח,א. ובתר"י נמצא גם כן חילוק זה, אלא שנימוקו שונה; לא הצריכוהו להרחיק אלא מן המים שעל הקרקע, ולא מאלו שעל ברכיו ובגדיו, שהם מועטים ואין יוצא מהם ריח רע).

ע"ע בהסבר השיטות בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א כו. ושם דן אודות קנה שהחדירו לחולה דרך פי האמה, ומי רגלים מקלחים דרכו לכלי. וחילק שם בין סוגי הכלים השונים (כדין 'עביט של מי רגלים'). והוציא מדבריו שבכל אופן טוב לכסות את הכלי, כאשר בא להתפלל שם. פעמים שהכיסוי נצרך מעיקר הדין ופעמים משום חומרא.

הבית-יוסף (עח,א) הכריע כדעת הרשב"א שאין להרחיק ממי רגלים שעל הקרקע [ודוקא בעומד בתפילה, אבל בקריאת שמע – חייב להתרחק]. וכן אין צריך להחליף בגדיו שנרטבו. וכן פסק למעשה בכף-החיים. ואולם המשנה-ברורה (סק"ד) כתב שגם בתפילה נכון להרחיק ממי רגלים שעל הקרקע, אך לא יחליף בגדיו.

ואם נתלכלכו רק בגדיו התחתונים, אפילו בטופח על מנת להטפוח – מותר לקרוא קריאת שמע, כיון שהם מכוסים בבגד עליון (שלהן ערוך שם).

‘ככתבם וכלשונם’

הנה כמה מאמרים מספר צדקת הצדיק, בענין טבילת בעלי קריין והמסתעף:
 ‘תיקון למקרה לילה הוא הטבילה, כי על ידי זרע לבטלה מגיע עונש המבול, כמו שאמרו בנדה (יג.) ומקבל על עצמו גם כן דוגמת מבול כרגע ותיכף יוצא, כי הש"י אמר לא אסף עוד לקלל וגו' כי יצר לב האדם רע מנעריו – רצה לומר, עוד טרם ידע הנער טוב ורע ובלא דעתו היצר מתגבר, וכן בשינתו וזוה נקרא בלא דעתו... [.

והנה הוקשו אהלים לנחלים בברכות טז. לכך גם דברי תורה שהוא מי הדעת מועיל כמו כן, וצריך לזה דברי תורה בדחילו, שזוהו הפך דאימה ויראה כמו שאמרו בברכות (כב.). והוא דוגמת שאמרו בפרק חלק (סנהדרין קח:) בדור המבול ברותחין קלקלו ברותחין נידונו, ולכך עזרא תיקן טבילה לבעלי קריין, כדי לעסוק בתורה באימה כדאיתא שם. והיינו שיתקן עצמו קודם, והוא על דרך שאמרו ביומא (עב:) תורה בטהרה. ואמרין עלה בקידושין (כט:) הא לן והא להו, וכשהתחילה תורה בבבל בטלוהו לטבילותא, דזה מיקרי 'ריחיים בצוארו' שם בקידושין ו'בטול תורה' שם בברכות – והכל אחד, שזה ענין תלמוד בבלי, אעפ"י שנקרא 'במחשכים הושיבני' בסנהדרין (כד.), והיינו כמו שאמרו במועד קטן (כה.) שבבל גרמה לו לענין הארת גילוי שכינה, מכל מקום אמרו שם בסנהדרין מאי בבל – בלולה במקרא בלולה במשנה ובתלמוד, כי על ידי זה הוא ריבוי תורה, והכל לטוב. ואין כאן המקום להאריך עוד' (סימן קז).

‘על ידי התאווה מסתלקת היראה, וכמו שאמרו בטבילת בעלי קריין בברכות (כב.) – משום דדברי תורה צריכים להיות באימה ביראה ברתת ובוזיע, והתיקון לזה טבילה במים שרומזין למדת החסד ואהבת הש"י, שבאמת מהו תאותן של ישראל – הקב"ה, כי התאווה והאהבה הם היפוך היראה, כי הם שני הפכים, רק בעבודת הש"י הם מתיחדים.

ועל זה רומז בטבילה, כי כל כונה שבלב שיוצאת לפועל במעשה היא מתחזקת, והמעשה במים שמקנחים באמת הלכלוך גם כן ושומר מצות חכמים לטבול, וכמו שאיתא (שם) גדר גדול גדרו בה, דתניא מעשה באחד שתבע אשה לדבר עבירה אמרה לו ריקא יש לך ארבעים סאה שאתה טובל בהם – מיד פירש, שזה גודר בפני התאוות שעוצר תאוותו כשאיין לו מים לטבול ונמצא תאוותו רק כרצון הש"י ואז הוא אחד עם היראה.

וחז"ל סדרו דיני טבילת קרי לענין קריאת שמע ותפלה ביחוד – שבהם עקרי היראה, כמו שאמרו בברכות (ט:) על פסוק ייראוך עם שמש.

ובמרגיל, שהתאווה ממנו – צריך טבילה, דהיינו גם כן התעוררות ממנו שהוא נכנס לתוך המים וממשיך ומשעבד כחותיו למעלה, ולכך צריך ארבעים סאה מים שכל גופו עולה בהם, כי התאווה שבלב מעורר כל הגוף עד שכלי המעשה גומרין, אבל לאונסו שנראה שמלמעלה הכניסו התאווה בלבו בשינה שלא מדעתו, די גם כן בנפילה תשעה קבין שהמים נופלים עליו, דהיינו באתערותא דלעילא לבד, שעולה בלבבו איזה אתערותא לאהבת הש"י עד שנשפכת על פני כל

חלל הלב אעפ"י שאינו מעמיק בה להיות כל גופו עולה וויעוין שם חילוק בין חולה לבריא דהיינו בין תלמיד חכם לעם הארץ, ומשם בארה דאין 'לאונסו' אלא בעם הארץ ולא בתלמיד חכם – למסקנא דרבא.

ובטלוח – מדר' יהודה בן בתירא דאמר אין דברי תורה מקבלין טומאה שנאמר **הלא כל דברי כאש** מה אש אינה מקבלת טומאה אף דברי תורה כן. פירוש, שדברי תורה שורפין כל תאוות רעות. וגם איתא בברכות (טז.) מקיש אהלים לנחלים... והם עצמם דוגמת טבילה' (שם קצב)

עוד בשאר ענינים שבסוגיא, ע' בספריו 'תקנת השבין' עמ' 140; ישראל קדושים עמ' 9-5.

פרפראות; הפניות

'מה להלן באימה וביראה וברתת ובויע, אף כאן...' – וכמו שנאמר וירא העם וינעו. ועל כן מתנענעים בשעת לימוד תורה, דוגמת מתן תורה שהיה ברתת ובויע (עפ"י בעל הטורים יתרו כ, טו; רמ"א או"ח מה. וע"ע זהר פינחס ריה: מחזור ויטרי תקה; ספר הכוזרי ב, פ).

בבאר ארבע מדרגות הללו – ע' חדושי הגר"א; צדקת הצדיק קצד; עלי שור ח"ב עמ' קה. ראשי תבות אימה יראה רתת זיע – רז"א היינו סודות התורה שבאים לגלות האש הפנימית, אש סיני הטמונה בכל דיבור בתורה, ולהן נצרך ביותר אימה יראה רתת וזיע (מהרע"כ שיחי').

כרבי אלעאי בראשית הגז – ע' במובא בחולין קלו.

כרבי יאשיה בכלאים – ע' במובא בחולין פב; מנחות טו.

'שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים'. הרה"ק מקאצק זצ"ל נשאל מבעל חשק-שלמה אודות מנהג החסידים להרבות בטבילות בתמידות – והלא לפי זה בטל טעם תקנת עזרא, כדי שלא יהיו ת"ח מצויים אצל נשותיהם. והשיב לו כי טהרת הטבילה בתמידות מסוגלת בעצמה לענין זה, שלא יהו... (מובא באהל תורה' לקוטי הש"ס. וע' בהגהות איש מצליח פח, א).

'בטלוח לטבילותא'. ... אף על פי שהתפלה יותר מקובלת עם הטבילה לדברי הכל אין לו להפסיד מפני זה תפלתו. וכן כתב ר"מ ז"ל. ובכל ראשי ישיבות שבכבל תמהו עליו למה היה מיקל כל כך בענין טבילות בעל קרי, והוא ז"ל השיב להם שמימיו לא בטל אותה אפילו שעה אחת, אלא שלא היה יכול לכתוב בחיבורו כי אם היוצא מן הדין על פי ההלכה' (מובא בתלמיד רבנו יונה כאן).

(ע"ב) 'מעשה באחד שתבע אשה לדבר עבירה...'. ערש"י. ובירושלמי מובא מעשה בשומר כרמים אחד שבא להיזקק לעבירה עם אשת איש, עד שהם מתקינים להם מקום לטבילה, עברו עוברים ושבים ובטלה העברה.

לכאורה, אדם משונה ביותר היה אותו שומר כרמים; על איסור חמור כאשת איש הוא עומד לעבור, ובו

ג. כתבו הראב"ד הרמב"ן והרשב"א, שלפי הנראה מסוגיות אחרות, גם באכילת כזית [או בכביצה לדעה אחת] ללא שביעה – חייבים בברכת המזון מדאורייתא, וא"כ אין הנשים מוציאות את האנשים אף בשאכלו פחות מכדי שביעה.

ואולם דעת הרמב"ם ושאר פוסקים שכזית – דרבנן. ויש סוברים שכביצה ומעלה – דאורייתא, כי הוא שיעור שביעה (תר"י; רבנו ירוחם טז,ז). ויש אומרים שאין שיעור קבוע אלא עד שישבע בפועל (החינוך תל). וכן פסק בבאור הלכה (קפד ד"ה בכזית). וכן נטה בספר אפיקי ים (ח"ב א). ובשו"ת חתם סופר (או"ח מט) צדד שאפילו אכל פחות מכזית ושבע – חייב בברכת המזון מהתורה אלא שישיראל החמירו על עצמם לאכול כזית. וע' בשבט הלוי (ח"ד כב וח"י מד,ג) שנקט עפ"ז שאם אכל ושבע, אפילו נמשכה אכילתו לאט, פחות משיעור כזית בכדי אכילת פרס' – צריך לברך.

ד. אין הנשים יכולות להוציא אנשים בברכה [אף בפחות מכדי שביעה] אלא כאשר הזכירו בברכתן ברית ותורה (עפ"י פוסקים). וי"א שאינן יכולות להוציא את האיש בברית ותורה (עפ"י או"ז ח"ב שסח. וע' גם בהגהות אשר"י פ"ק דמגילה אות ד מאו"ז). ואם השומע אמרן בעצמו – דנו בספרי אחרונים האם אפשר לצאת בברכה חציה בשמייעה מפי אחר וחציה מפי עצמו (ע"ע חדושי רעק"א; חזו"א או"ח ל,ב; שו"ת רב פעלים ח"א י; מנחת שלמה כ; קהלות יעקב ט; ברכת מרדכי ח"ב א. וע' או"ח קכו,ב באחרונים, ובבאור הלכה (נט ד"ה אם טעה). וצ"ע).

והחזו"ן איש (כה,ו-ז) צדד שאין הנשים מוציאות את האנשים אלא בברכת הזן לבדה, אבל בברכת הארץ אי אפשר מפני שאינן מחויבות באמירת 'ברית' ו'תורה' אף מדרבנן. וגם בברכת ירושלים נראה שאינן מוציאות, שהרי אינן במלכות (וכדלהלן מט.). ומכל מקום לא הכריע בדבר.

ה. הגרעק"א (בתשובה ח"א כה) דן באשה שאכלה כדי שביעה ומסופקת אם ברכה ברכת המזון – האם חייבת לשוב ולברך, כי הלא לגבי חיוב דאורייתא יש ספק-ספקא לפטור, שמא אינה חייבת כלל מהתורה ואת"ל חייבת, שמא ברכה כבר. ולגבי חיוב דרבנן – יש כאן ספק אחד ולקולא. והראה בדבר כמה צדדים.

הוא הדין בקטן שחיובו מדרבנן [כשהגיע לחינוך] – מוציא את הגדול שלא אכל כדי שביעה. באמת אמרו: בן מברך לאביו ועבד לרבו ואשה לבעלה, אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. כן יוצא על פי גרסתנו. ואולם דעת הרמב"ן (במלחמות ה') שקטן לעולם אינו מוציא את הגדול, כי גם כשהגיע לחינוך אינו בכלל 'חיוב', אלא כאן מדובר בקטן שהגיע לכלל שנותיו [וגרסה אחרת היתה לו בגמרא. או מדובר בגמ' כשעונה אחריו מה שהוא אומר. רשב"א. וע' גם בתשב"ץ ח"א קסח]). ויש מי שכתב שמדין תורה הקטן מוציא את הגדול אפילו נתחייב הלה מדאורייתא, ורק מדרבנן אין מוציא (עפ"י ים של שלמה ב"ק פ"ז לו). ואולם אחרונים הוכיחו שמדין תורה אינו מוציא כיון שאינו מחויב בדבר מהתורה [ונפקא מינה שאם אין ידוע בודאות שהביא סימני גדלות לא יוציא את הגדול ידי חובתו בברכת המזון דאורייתא] (עפ"י מגן אברהם קצט סק"ז).

דפים כ – כב

- לד. א. מה דינו של בעל-קרי לקריאת שמע, תפילה וברכות?
ב. האם הרהור כדיבור דמי אם לאו?

א. עזרא תיקן טבילה לבעלי קריין לעסוק בתורה. וכשלא טבל – מהרהר בלבו קריאת שמע ואינו מוציא מפיו, ואינו מברך אפילו בהרהור, לפי שקריאת שמע מדאורייתא (וגם לדעת הסובר ק"ש דרבנן – כאשר לא הזכיר יציאת מצרים חייב מן התורה לקרוא. ראשונים) ואילו הברכות – דרבנן. ועל המזון מברך לאחריו (בהרהור) ולא לפניו, מפני אותו הטעם. רבי יהודה אומר: מברך לפניו ולאחריהם [בפיו – עשאו ר' יהודה כהלכות דרך ארץ. כב.].

וכן אינו מתפלל [לת"ק], אף לא בהרהור – כי תפילה דרבנן (עכ"פ זמנה וקביעות נוסחה, לדעת הרמב"ם). ואם התחיל ונזכר באמצע תפילתו שהוא בעל קרי – יקצר (כל ברכה וברכה).

א. נחלקו הראשונים האם רבי יהודה נחלק רק על ברכות (תר"י ועוד), או גם על קריאת שמע, שקורא בפיו ולא בהרהור (שיטמ"ק).

ב. הירושלמי מפרש (וכן פירש הגר"א בשנות אליהו) מחלוקת תנא קמא ור' יהודה במשנתנו בברכות דרבנן, האם מהרהר בלבו או אומן בפיו, אבל קריאת שמע וברכת המזון – לכל הדעות אומר בפה (ודעת תנא קמא במשנתנו היא דעת ר' מאיר בברייתא – להלן כב.).

ג. עוד אמרו בירושלמי שאם יש לו מים לטבול לדברי הכל לא יקרא ולא יברך עד שיטבול).

רבי יהודה בן בתירא אומר: אין דברי תורה מקבלים טומאה (ובעל קרי מותר בד"ת). וכן נהגו העולם (כן מסר זעירי וכן הורה רב נחמן בר יצחק).

כמה מהראשונים סוברים שלענין תפלה לא בטלה התקנה, ואין לבע"ק להתפלל עד שיטבול (רב האי גאון, ומובא ברי"ף וברמב"ם וברא"ש; ספר הישר ועוד. ז"כ המנהג בכל ארץ שנער וספרד). ומועילה נתנית ט' קבין (ראשונים). ולשון הרמב"ם: שאין בע"ק מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים משום הכון... אבל חולה... פטור מן הרחיצה' – ולא הזכיר טבילה כבעיקר התקנה. ונראה שטבילה הצריכו רק כדי שלא יהיו מצויין וכו' אבל לאחר שטלה התקנה, רחיצה זו לתפילה אינה אלא משום 'הכון'). וכמה ראשונים כתבו להקל גם בתפילה (ר"י, ר"ד, ר"א"ה ועוד). וע"ע להלן.

ב. רבינא אמר: הרהור כדיבור דמי. ואעפ"כ בעל קרי מהרהר ואינו מוציא מפיו – כמו שמצינו בסיני שהוצרכו טבילה על דיבור (והרי שומע כעונה, וכאילו הוציאו דיבור בפה. תוס'), ולא מצינו חיוב טבילה על הרהור. רב חסדא אמר: הרהור לאו כדיבור דמי, ואעפ"כ בעל קרי מהרהר, הגם שאינו יוצא ידי חובתו – שחייבוהו חכמים במצוות דאורייתא להרהר עכ"פ בלבו.

א. לדעה ראשונה שהרהור כדיבור, כתב רש"י שכל אדם יוצא ידי חובתו בהרהור. ויש ראשונים שכתבו שלא הותר אלא לאנוס כגון בע"ק.

והגרעק"א כתב (בשו"ת ח"ב קנא) שמדרבנן צריך שיוציא בשפתיו אף אם הרהור כדיבור.

ב. רוב הראשונים סוברים שלהלכה הרהור לאו כדבור. ודעת הרי"ד והרי"א ז' שהרהור כדבור (ויש סוברים כן בדעת הרמב"ם, מלבד בקריאת שמע שצריך להשמיע לאוניו – ע' שאגת אריה ו. וע"ע ב"ה או"ח סב; שו"ע הגר"ז קפה, ג). הלכך המהרהר בלבו חוזר וקורא. וכן מי שברך בהרהור – החוזר ומברך בפה לא הפסיד (עפ"י משנ"ב). ויש מי שכתב שזה שפסקו הראשונים 'הרהור לאו כדבור' – מספק הוא (עפ"י שו"ת דברי יואל א).

וכן המתפלל בלבו, מצדד המגן-אברהם שלא יצא. וכן כתב בספר נפש החיים (פ"ה) וכן הגר"ז בשו"ע שלו (קא). וכן דעת הפריי"ח חדש ועוד (ע' באור הלכה קא ד"ה בלבו. וכ"כ בכף החיים. אבל בילקוט יוסף כתב שיתפלל שנית בתנאי תפלת נדבה).

ואם היה אנוס והוצרך להרהר, יש אומרים שיצא בק"ש ובתפילה ובברכת המזון (ע' פרי מגדים קפה בא"א סק"א ובמ"ז סק"ב). ואולם כמה אחרונים חולקים (וכן נקט המשנ"ב סב סק"ז).

דף כא

- לה. א. ברכות המזון וברכות התורה לפנייהם ולאחריהם – מדאורייתא או מדרבנן?
 ב. האם קריאת שמע וברכותיה מדאורייתא או מדרבנן? ומאי נפקא מינה?
 ג. ספק התפלל ספק לא התפלל – מה דינו?
 ד. היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל – מה דינו?
 ה. התחיל תפילת חול בשבת – מה דינו?
 ו. מי שהתפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללים – מה יעשה? ומה הדין כשלא התפלל עדיין?
 ז. האם יחיד אומר קדושה?
 ח. האם יש להפסיק באמצע התפילה ליהא שמיה רבא?
- א. ברכת המזון לאחריה – מדאורייתא (ואכלת ושבעת וברכת). לפנייה – מדרבנן [שאיין ללמוד ב'קל וחומר' מברכת התורה, שכן תורה חיי עולם היא].
 ברכת התורה לפנייה – מדאורייתא (כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקינו. מקורות נוספים לברכת התורה דרשו התנאים להלן (מה:): קל וחומר מברכת המזון, או גורה שוה 'לך לך' מברכהמ"ז, או מ'טובה'). לאחריה – מדרבנן [שאיין ללמוד ב'קל וחומר מברכת המזון – שכן נהנה].
 מסתבר שאעפ"י שחיוב הברכה קודם הלימוד הוא מן התורה, אם אחד אינו יודע או אינו יכול לברך – אין עליו איסור ללמוד (עפ"י מנחת שלמה צא. א. ומשמע מדבריו שם שאף מדרבנן אינו אסור. וע"ש בסי' יח. ת. וצ"ע).
- ב. לדברי רב יהודה (אמר שמואל), קריאת שמע – דרבנן (ובשכבך ובקומך – בדברי תורה מדבר). ולדברי רבי אלעזר – דאורייתא.
 ברכות קריאת שמע – מדרבנן. חוץ מברכת 'אמת ויציב' שהיא מדאורייתא משום הזכרת יציאת מצרים שבה – אם לא הזכיר יציאת מצרים בקריאת שמע.
 ונפקא מינה בספק; שבחיוב דאורייתא חוזר וקורא ובדרבנן אינו חוזר.
- א. להלכה נוקטים רוב הפוסקים שקריאת שמע דאורייתא. וכיון שצריך לחזור מפני הספק, קורא את כולה עם ברכותיה (עפ"י רמב"ם ק"ש ב, ג; או"ח סז. ופרשו אחרונים הטעם משום חוקת חיוב שעליו – ע' פמ"ג שם; הדושי רעק"א או"ח קפד; כתב סופר או"ח ל. ולפ"ז יתכן שאף אם ק"ש דרבנן חוזר וקורא).
 ב. בספק 'אמת ויציב' שחוזר וקורא משום הזכרת יציאת מצרים; לדעת רבנו יונה יחתום הברכה כרגיל, 'בא"י גאל ישראל'. ואעפ"י שכבר יצא ידי חובתו מדאורייתא בהזכרת יציאת מצרים, הואיל והוצרך לחזור צריך לומר הברכה כולה כתיקנה (וכן נקט בפשיטות הגרעק"א בתשובה, ח"א כה). ויש חולקים (דעה זו מובאת בתר"י שם).
 ג. נסתפק גם על קריאת שמע [דהיינו פרשת 'ויאמר'] וגם על 'אמת ויציב' – י"א שיקרא 'ויאמר' ושוב לא יאמר 'אמת ויציב' וי"א שיקרא שתיהן וי"א 'אמת ויציב' בלבד (ע' בתוס' ובשטמ"ק ובמאירי כאן; מג"א וש"פ סז).
- ג. ספק התפלל ספק לא התפלל; רבי אלעזר אמר: אינו חוזר ומתפלל. ורבי יוחנן אמר: ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.

א. לדברי רבי אלעזר אינו חייב, אבל הרשות בידו להתפלל (ראב"ד, תר"י). והרשב"א נקט כדברי גאון שאסור לו להתפלל.

ב. לדעת רוב הפוסקים הלכה כרבי יוחנן, שהמסופק אם התפלל חוזר ומתפלל. והרשב"א פרש שאינו חובה אלא אם רצה טוב וראוי הדבר. וראבי"ה (סד) הביא מרבנו חננאל לפסוק כר' אלעזר (וכן דעת ר' זעירא בשם רב ירמיה בירושלמי).

ג. החוזר ומתפלל מפני הספק – אינו צריך לחדש דבר בתפילה השניה (כדלהלן), כיון שצריך לחזור ולהתפלל מהספק, אין לך חידוש גדול מזה (רבנו יונה ועוד). ויש דעות שבתפילת ערבית שהיא רשות, אין חובה לחזור ולהתפלל, ולפי זה אם חוזר – יש לחדש בה דבר (ע' משנ"ב קו סק"ב). המסופק אם התפלל בתפילות שבת או במוסף של ראש חדש וחזו"מ – ראה בסמוך.

ד. היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל – אמר רב יהודה אמר שמואל: פוסק ואפילו באמצע ברכה.

א. טעם הדבר, מפני שהתחיל להתפלל בתורת חובה ולא כנדבה, ואסור להוסיף על תפילות החובה (רי"ף ועוד). והראב"ד פרש: 'פוסק' – רשות, אבל אם רצה ממשיך כתפילת נדבה. ולזה נטה הרשב"א, ונסתייע מהירושלמי. והכרעת הפוסקים כדעה ראשונה, ואולם זהו דוקא כשהתחיל בדעה שכבר התפלל, אבל אם היה מסופק בדבר והתחיל בתנאי, ובאמצע תפילתו נזכר שהתפלל – גומר תפילתו. י"א שאין צריך לחדש בה דבר וי"א שצריך (עפ"י משנ"ב ובאה"ל).
ב. מי שהתחיל להתפלל בדעה שהוא חייב להתפלל מפני ששכח מלהזכיר 'על הנסים' בתפילתו, ונזכר באמצע התפילה שאינו חייב לחזור ולהתפלל – יש מי שכתב להפסיק בתפילתו אפילו באמצע ברכה (שערי תשובה תרפב סק"א בשם מכתב לדוד ג).

ה. טעה והתחיל תפילת חול בשבת – גומר אותה ברכה וממשיך בתפילת השבת, כי בעצם תפילה זו שייכת בשבת אלא שחכמים לא הטריחו משום כבוד השבת.

א. יש שכתבו: דוקא בשלש התפילות הקבועות, אבל בתפילת המוספין – פוסק אפילו באמצע ברכה, שהרי אין בחול תפילה במקום מוסף (תר"י). וכן הביא בשם הר"מ, וכ"ה ברא"ש. ואולם הראב"ד כתב שאין חילוק בדבר, כי גם תפילת המוספין ראויה היתה ליי"ח ברכות (וכ"ד הרשב"א).

ב. יש מי שכתב שש"ץ שטעה ופתח בשבת בתפילת חול, אינו גומר הברכה, לפי שהציבור לא עשאו שליח לתפילה זו (עפ"י יפה ללב או"ח רסח. וע"ע מגדים חדשים כאן).

ג. התחיל לומר תיבת 'אתה' בלבד; אם טעה וסבר שהוא חול, והתחיל על דעת תפילת חול – יגמור ברכת 'אתה חונן', אעפ"י שתיבה זו שייכת גם לתפילת שבת שהוא עומד בה, 'אתה קדשת' או 'אתה אחד'. ואולם אם יודע שהוא שבת אלא שנכשל מפני שגרת הלשון – אין זו התחלה לתפילת חול (תרומת הדשן יד. וע"ע באו"ח רסח, ג).

ד. התחיל תפלת חול בשבת בימות החמה, וכשאמר 'ברך עלינו' הזכיר גשמים – יחזור לתחילת הברכה ויאמרנה כהוגן ורק אח"כ יחזור לתפלת השבת (עפ"י הלכות קטנות ח"ב צא, מובא בבאה"ט קיז סק"ז). יש מי שכתב שבמקרה ההפוך, שלא הזכיר גשם בימות הגשמים, מסיים הברכה וחוזר לתפילת השבת, ואין צריך לתקן ברכתו (עפ"י ברכת מרדכי ח"א סוס"י כה).

ו. התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים; אמר רב יהודה אמר שמואל: אם יכול לחדש בה דבר – יחזור ויתפלל. ואם לאו – אל יחזור ויתפלל. [וגם אם התפלל תחילה ביחיד, אין אומרים יחיד לגבי ציבור כאילו לא התפלל עדין, אלא צריך לחדש בה דבר].

א. וכן הלכה. ואף על פי שאנו נוקטים כר' יוחנן שאמר 'ולואי ויתפלל כל היום כולו' ואין צריך לחדש – זהו בספק, אבל ודאי התפלל, אין לו לחזור ולהתפלל ללא חידוש (תוס' ועוד. מרש"י משמע (כ"כ תר"י) שר' יוחנן עצמו סובר שאין צריך חידוש [אלא שאנו נוקטים בדבר זה כשמואל], ויש אומרים שגם ר' יוחנן מודה לשמואל. עפ"י רב האי גאון, תוס' ותר"י). ויש אומרים שלהלכה אין צריך לחדש בתפילה אלא כשמתפלל עם הציבור, שנראה כמתפלל לחובה, אבל יחיד המתפלל תפילת נדבה אינו צריך לחדש בה דבר (תר"י בדעת הר"ף). ישנה דעה הסוברת שחייב להתפלל עם הציבור בשנית אם יכול לחדש דבר בתפילתו. ואם לאו – רשות (ע' בהגהות אשר"י, מא"ז).

ב. לא התירו לאדם להתפלל בשנית אלא בתורת נדבה ותחנונים, אבל על דעת חובה – אסור. והצבור אסורים להוסיף תפילות בשום פנים (רי"ף; או"ח קז).

ג. יש שכתבו שבשבת אין להתפלל תפילת נדבה, לפי שאין נדרים ונדבות קרבים בשבת (תר"י בדעת הר"ף). ויש סוברים שאפשר להתפלל תפילת נדבה בשבת, ואפילו תפילת מוסף (שם, מרב האי גאון). ויש מחלקים בין תפילת מוסף לשאר תפילות (שם). והכרעת הפוסקים היא שאין להתפלל נדבה בשבת, וכן הדין במוסף של ראש חודש וחול המועד. והוא הדין למסופק אם התפלל – אינו חוזר ומתפלל בשבת ובמוסף. ואולם יש לו עצה שיהא שליח צבור, וממילא יחזור התפילה (עפ"י משנ"ב ובאה"ל).

ד. חידוש בתפילה היינו שיחדש דבר בכל ברכה מהאמצעיות, מעיין אותה ברכה. ואם חדש אפילו בברכה אחת – דיו. אבל לא בשלש ברכות ראשונות ואחרונות. ויש אומרים שאין נקרא חידוש אלא אם נתחדש אצלו דבר שלא היה צריך אליו מקודם לכן. ונראה שבקשה שהוא מורגל בה בכל יום בתפילת החובה, אינה נחשבת 'חידוש', כי לא ניכר בחידושו שהיא תפילת נדבה (עפ"י שו"ע ורמ"א ובאה"ל קז, ב).

אם לא התפלל עדיין, ונכנס ומצא צבור שמתפללים; אמר רב הונא: אם יכול להתחיל ולגמור תפילתו עד שלא יגיע ש"ץ ל'מודים' – יתפלל, ואם לאו – ימתין ויענה 'מודים'. רבי יהושע בן לוי אמר: אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה. כי סובר שאין היחיד אומר קדושה. [בירושלמי מובאת דעה שימתין כדי לענות אמן ד'שומע תפלה'].

א. להלכה, אם לא ישמע אחד מהדברים הללו: קדושה, 'אמן' דהאל הקדוש, 'אמן' דשומע תפילה, 'מודים' – ימתין. ואם יודע שישמע אחר כך קדושה, או שכבר שמע – יתפלל. אך לענין 'מודים' אינו מועיל, שהרי מכל מקום אינו שוחה עם הציבור ומודה עמהם. ואולם אם הוא רוצה להתפלל חוץ לבית הכנסת – אין צריך להמתין (עפ"י משנ"ב). ויש מהראשונים שנקטו להלכה שאין צריך להמתין אלא לקדושה, אבל לא ל'מודים' – ע' ב"י קט ולח"מ תפלה י, טז בדעת הרמב"ם; מאירי).

ב. כתב רב האי גאון ז"ל שאם אינו יכול להתחיל ולגמור כאמור, יתחיל תפילתו שבלחש ביחד עם הש"ץ, ועונה קדושה עם הצבור. וגם יאמר עם הש"ץ מלה במלה ברכת 'אתה קדוש' ו'שומע תפלה', והרי זה כאילו ענה 'אמן' עליהן (עפ"י תרומת הדשן יא).

- ג. התחיל להתפלל והגיע ש"ץ לקדושה – ישתוק ויקשיב (עפ"י רש"י בסוכה; ר"ח. ואע"פ שר"י ור"ת תמחו על כך, כבר נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג. תוס'. וע' תר"י).
- הגיע הש"ץ ל'מודים' – יכרע עם הצבור, שלא ייראה ככופר במי שהצבור משתחוים לו, אבל לא יפסיק באמצע תפילתו באמירה. ולא ישחה כשהוא בסוף הברכה אלא באמצעה (תוס' ושאר פוסקים). ודעת תר"י שמוטר לו לשחות לצורך זה אף בסוף הברכה (וע"ע בהרחבה בספר 'כרע רבץ' פרק ו).
- ד. מי שדרכו להאריך בתפלתו ואינו יכול לסיימה עד קדושה – נסתפק בבאור הלכה (קט, א) האם עדיף שימתין ויענה קדושה או יתחיל להתפלל עם הצבור.
- ה. בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד כא, ב) כתב דבר חדש: 'שאסור לשום אדם להתחיל להתפלל שמונה עשרה כשלא יוכל לגמור קודם נשיאת כפים, ע"ש – שעניית 'אמן' על ברכת הכהנים היא חלק מחיוב המצוה המוטלת גם על הישראל.

ז. נחלקו רב הונא וריב"ל האם היחיד (המתפלל עם הציבור, אך לא כשהוא לבדו. עפ"י רש"י ורשב"א) אומר קדושה אם לאו.

להלכה אינו אומר, שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל – כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, גזרה שוה תוך – תוך מעדת מרגלים.

יש שנראה מדבריהם שדין זה, שדבר שבקדושה אינו אלא בעשרה – דאורייתא הוא (ע' במובא במגדים חדשים כאן). וכן נקט בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב צח). והורה על פי זה שאין לקיים מניין תפלה לילדים כשאין שם עשרה גדולים. וצ"ע לפי"ז כיצד הקלו (להלן מו:): לעשות סניף בקטן ובעבד לעשרה. וגם הר"ן כתב שאין זה אלא אסמכתא בעלמא, והובא בכס"מ תפלה ה, ח. וכו"ה בפרי מגדים (נה א"א ססק"ד). וכן צ"ע שבאג"מ עצמו במקום אחר (או"ח ח"ב יח) נקט כן לעיקר. ולפי"ז היה מקום להקל במנין של ילדים קטנים, מה גם שלדברי התוס' בפסחים (פ. ד"ה שה) יש להיתר ספיית איסור דאורייתא לקטן במקום חינוך מצוה (וע"י גם במג"א שמג סק"ג תקנא סק"א ועוד). וצ"ע.

ח. רב דימי אמר בשם ר' יהודה ור' שמעון תלמידי ר' יוחנן: לכל אין מפסיקים (בתפילה) חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך, שאפילו עוסק במעשה מרכבה – פוסק. והסיקו שאין הלכה כמותו, ולא יפסיק כשהוא בתפלתו.

אלא שותק ומקשיב מהש"ץ. וכנ"ל. ואחר שסיים י"ח ברכות ואמר 'יהיו לרצון', יכול לענות קדיש וקדושה ו'ברכו', אבל קודם אמירת 'יהיו לרצון' לא יפסיק (עפ"י משנ"ב).

דף כב

לו. מהם חילוקי הדינים בדין בעלי קריין לתורה ולתפילה, ואופני שהרתם?

עזרא תיקן טבילה לבעלי קריין (והודעתם לבניך ולבני בניך – יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב – מה להלן באימה וביראה וברתת ובויע, אף כאן. ובעל קרי, שלא כשאר כל הטמאים, לא נטמא אלא מתוך קלות ראש וזחות הדעת. טעם נוסף יש בדבר, שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים. וגדר גדול גדרו בה, כאותו מעשה. וע' טעם נוסף בירושלמי כאן ה"ד).

יש אומרים שעזרא לא תיקן אלא לתורה, וב"ד שעמדו לאחר מכן תקנו ב"ד לתפילה שלא יתפלל עד שיטבול (רמב"ם תפלה ד, ד). וי"א שעזרא תיקן גם לתפילה (עפ"י רא"ש ב"ק פ"ו יט; מאירי לעיל כ).

הלימוד שבעל קרי אסור בו:

מתקנת עזרא שבעלי קריין אסורים לקרות בתנ"ך, משנה וגמרא הלכות ואגדות. [בירושלמי ישנה דעה שבעל קרי שונה הלכות ולא אגדות (בקה"ע פירש הטעם, שלבו נמשך אחריהן יותר ויבוא לעיין בהן). גם יתכן שצריך לזה יותר אימה ויראה, שעל ידן מכיר את מי שאמר והיה העולם].

רבי יוסי אומר: שונה הוא ברגילות (= שגורות, שהוא מוציאן מפיו במרוצה ואין צריך להאריך בהן) ובלבד שלא יציע את המשנה (בטעמי פירושה. רש"י).

רבי יונתן (ברי"ד הגרסא: ר' נתן) בן יוסף אומר: מציע הוא את המשנה ואינו מציע את הגמרא (וכן א"ר אלעאי אמר ר' אחא בר יעקב משום רב, וכשיטת רבי מאיר).

רבי נתן בן אבישלום אומר: אף מציע את הגמרא, ובלבד שלא יאמר אזכרות (= שמות הקדש) שבו. רבי יוחנן הסנדלר אומר משום רבי עקיבא רבו (ואפשר שכן היא גם דעת ר"ח בן גמליאל): לא יכנס למדרש כל עיקר (לא להציע ולא לשנות, אבל נכנס לביהמ"ד ושותק). ואמרי לה: לא יכנס לבית המדרש כל עיקר. רבי יהודה אומר: שונה הוא בהלכות דרך ארץ. (וברכות המזון וכד' – עשאן ר"י כהלכות דרך ארץ כנ"ל). [ואף על פי שהקל רבי יהודה לאחרים, היה מחמיר על עצמו ונמנע מלשנות לתלמידיו בהלכות דרך ארץ]. היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי – אינו מפסיק ועולה אלא מגמגם וקורא. רבי מאיר אומר: אין בע"ק רשאי לקרוא בתורה יותר משלשה פסוקים.

בעל קרי מותר בתפלין, אם קינח הקרי מעליו (עפ"י סוכה כו: ב"י או"ח מ).

רבי יהודה בן בתירא אומר: אין דברי תורה מקבלים טומאה (הלא כל דברי כאש). כאשר בא זעירי לבבל אמר: בטלוח לטבילה?! [ויש אומרים שאמר 'בטלוח לנטילה', כלומר לחזור אחר מים לתפילה] אמר רב נחמן בר יצחק: עתה נוהג העולם כר' יהודה בן בתירא.

וכן הלכה, דרנב"י בתראה הוא. ואולם כמה ראשונים כתבו שלתפילה לא בטלוח, וצריך נתינת ט' קבין כנוכר לעיל [ואפילו במקום ביטול התפילה – 'זוכרים אנו כמה שבתות ממר רב אהרן גאון ז"ל שהיינו מתפללין בביתו והוא יושב מן התפילה עד הערב'. ספר האשכול הל' בע"ק]. וכתב הרמב"ם (תפלה ד, ט) שגם לפי מנהג האוסרים, בחולה שראה לאונסו אין מנהג לאסור אלא מקנח עצמו ורוחץ ידיו ומתפלל.

וכתבו הפוסקים האחרונים שאף כי אין כיום חובה, בין לתורה בין לתפילה, מכל מקום מעלה ושבח יש בהקפדה על טבילה זו, ובפרט לענין תפילה וביותר לשליח ציבור (ע' בשו"ת מן השמים (ה) שמחמיר בזה מאד). וכתב המשנ"ב (פח סק"ב) שאם ע"י טבילתו ייבטל מתפילה בציבור, אפשר שאין להחמיר ולטבול כי כיון שכבר בטלוח אין להחמיר בדבר המביא לידי קולא.

אופני טהרת בעל קריין לסוגיהם, לתורה:

אמרו תנאים שנתנית תשעה קבין מים על בעל קרי מטהרתו (נחום איש גמזו לחשה לרבי עקיבא ורע"ק לחשה לבן עזאי, וב"ע לחשה / שנאה לתלמידיו בשוק). אמר ר' ינאי: שמעתי שמקילים בה (במרחצאות, או בנתינת ט' קבין) ושמעתי שמחמירים בה, וכל המחמיר בה על עצמו – מאריכים לו ימיו ושנותיו. ותשעה קבין מטהרים בנתינה בלבד, לא בטבילה בתוכם (ר' זירא). ודוקא לחולה, אבל בריא המרגיל (- שמשמש מטתו) צריך טבילה בארבעים סאה דוקא. ובריא שראה לאונסו – נטהר בנתינת תשעה קבין (אם מתקנת עזרא, כאביי, או מתקנה מאוחרת יותר – רבא).

'חולה' היינו אדם חלוש (באה"ל פח, א). והוא הדין לסתם תלמידי חכמים, שחולים הם (עפ"י רש"י וע' נדרים מט ור"ן). וגם משום בטול תורה וביטול פריה ורביה).

בחולה שאמרנו – נחלקו אמוראים: יש אומרים דוקא לאונסו אבל במרגיל צריך מ' סאה [ולפי זה אין הבדל בין בריא לחולה] (רב דימי בשם רע"ק ור' יהודה גלוסטרא), וי"א דוקא במרגיל אבל לאונסו פטור מכלום (רבין בשם רב אסי. וכן משמע דעת רב נחמן ורב יוסף). ורבא הסיק: חולה המרגיל – טובל בארבעים סאה, וחולה לאונסו פטור מכלום.

א. גרסת הרשב"א (בחי'דושיו, וכן תמך בגרסה זו בתשובה ריט) והריטב"א והרי"ד ועוד: 'חולה המרגיל ובריא לאונסו – ט' קבין, חולה לאונסו – פטור מכלום'.

ב. בירושלמי (ה"ד) אמר ריב"ל: אין קרי אלא מתשמיש המטה ולא לאונסו. ורב הונא אמר: אפילו ראה בחלום.

רב הונא נקט שאפשר לטבול במרחצאות. ואילו רב חסדא ורב אדא בר אהבה נקטו שאין טבילה בחמין. שנינו בבבלייתא שנתנית ט' קבין מועילה ללימוד עצמי אבל המלמד לאחרים [ובכלל זה המזמן בברכת המזון, והמוציא אחרים ידי חובתם בתפילה ובברכות] – צריך ארבעים סאה. ונחלקו אמוראים בחולה שראה לאונסו האם צריך ארבעים סאה כדי ללמד לאחרים, או די לו בט' קבין. רבי יהודה אומר: ארבעים סאה מכל מקום. יש מפרשים דבריו, אפילו בטבילה בכלים. ויש מפרשים דוקא בקרקע ואפילו במים שאובים.

וכן הוא במשנת מקוואות (ת,א). וכן משמע בפוסקים, שנקטו ששאובין כשרים לטבילת בעלי קריין (ע' או"ח פח,א), אבל דוקא בקרקע (השגות הראב"ד ברכות ו,ה; מג"א תרו סק"י ושו"ע הגר"ז). והסיקו שאין צריך ארבעים סאה (אם משום שאין חילוק בין ללמוד וללמד, אם משום שהלכה כריב"ב שבטלוח לטבילה בין ללמוד עצמו בין למלמד לאחרים (עפ"י ראשונים).

א. משמע בגמרא שלריב"ב בטלה התקנה, בין לענין טבילה בין לענין נתינת ט' קבין (עפ"י רשב"א וריטב"א).

ב. מי שקשה לו לטבול – ירחץ עצמו בתשעה קבין (פוסקים, מובא במשנ"ב פח סק"ד).

ג. נתינת ט' קבין מים, צריכה להיות מכלי אחד ללא שום הפסקה (תר"י עפ"י משניות טהרות). וכשר ליתן אף משנים ושלשה כלים ובלבד שלא יפסיק ביניהם, אך לא יותר משלשה כלים (ע' או"ח פח).

ולענין שפופרת מהוררת, כמצוי בזמננו במקלחות – בשו"ת שבט הלוי (ה"א כד) נקט להקל, כאשר המים זורמים בשפע ולא טיפות טיפות, כי אין צורך דוקא ב'כלי' (וכ"כ בילקוט יוסף).

ד. שיעור ט' קבין הוא כ-12 ליטר ומחצה, לפי חשבון כביצה – 57.6 סמ"ק (הגהות 'איש מצליח' פח). ולפי דעת החזו"א שנפח הביצה הוא 99 סמ"ק, נמצא נפח תשעה קבין למעלה מ-21 ליטר ושליש.

ה. האחרונים נסתפקו לענין חציצה. ובספר האשכול נמצא שאין חציצה פוסלת בטבילת בעלי קריין, מלבד אם החציצה ברוב הגוף (מובא בבאה"ל שם. וע"ע שערי תשובה פח,א; שבט הלוי ח"א כד).

ו. תקנת עזרא שייכת גם בביאה ללא הוצאת זרע, גם אם ננקוט שאין באופן זה טומאת קרי (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"א עב. ואולם בשלא גמר ביאתו – לא, כמבואר בראשונים כאן).

דפים כב – כג

לז. א. היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו או במקומו – מה דינו?

ב. היה עומד בתפלה ומים שותתים על ברכיו – מה דינו?

ג. מי שהפסיק תפלתו ושהה כדי לגמור את כולה – להיכן הוא חוזר, למקום שפסק או לראש התפלה?

ד. הנצרך לנקביו והתפלל – מה דינו?

ה. האם מותר להחזיק חפצים בשעת התפלה?